

“Sanos, mitä Pohjolaan kevät tuopi tullessaan!”

Luontosuhteesta kahden alkuopetuksen musiikin oppikirjan lauluissa

Kaisa-Reetta Koskinen^a & Ari Sivenius^b

^a *Pilke päiväkodit, vastaava kirjoittaja, s-posti: kaisa.koskinen@pilkepaivakodit.fi*

^b *Itä-Suomen yliopisto*

TIIVISTELMÄ: Artikkelissa tutkitaan kahden 2000-luvulla julkaistun alkuopetuksen musiikin oppikirjan laulujen sisältämää ja välittämää informaatiota luontosuhteesta. Teoreettisesti lauluja lähestytään ympäristö- ja kasvatusfilosofian perspektiivistä tarkastelemalla ihmiskeskeistä asemointia luontoa kohtaan. Menetelmänä on hermeneuttinen ote. Artikkelin tuloksena esitetään neljä luontoarvostusta: 1) luontoa luonnosta saatavan hyödyn kautta, 2) luontoa koskevaa "tietoa" sisältävänä, 3) luontoa nautinnosta kertovana ja 4) reviiiriä kuvaavana. Nämä luontoarvostukset jakautuvat ihmiskeskeiseen, dialektiseen, dialogiseen ja ekologisholistiseen asetelmaan luonnon suhteen. Lopuksi artikkelissa pohditaan musiikin oppikirjan välittävää kuvaa ihmisen ja luonnon asemoinnista alkuopetuksessa ekologisenä sivistyskasvatuskysymyksenä.

Asiasanat: *luontosuhde, musiikin oppikirja, laulu, kasvatus*

ABSTRACT: The article discusses the information that is contained throughout songs of two music textbooks, which were published in the 21st century and their meaning of nature relationship. The interpretation of the songs is based on theories of environmental philosophy and environmental education, especially human centered nature relationships. Research method is hermeneutics. The article shows four values which songs denote that are represented in nature: 1) nature as a benefit resource, 2) "knowledge" grounded on nature, 3) nature connected to pleasure and 4) nature as a personal space. Values were divided into human centered, dialectic, dialogic and ecologist-holistic ways to respect nature. Finally, the article ponders how nature values from music textbooks could become a question of civilization in primary education level.

Keywords: *nature relationship, music textbook, song, education*

Johdanto

”Hyttynen olen hento, äsken päättyi ensilento. Vaaroja paljon siellä vaanii hyttyselontieillä. Lehmiä taivasalla viihdyttelen vinkunalla. Hänillä pois mut lykkää. Minusta ne eivät tykkää. Veripisaran jos naukkaa, heti lätisee ja paukkaa. Siksi olen laihanlainen, ujo hyttysnuorukainen. Hyttynen olen hento, oloni on vielä rento. Korvalles pian liidän, nukkuvien luokse kiidän. Vuokseni öljy tehtiin, pääsin mainoksiin ja lehtiin. Niskaani tilkan pienen suihketta jo saanut lienen.”

(APO, s. 29)

Tässä artikkelissa olemme kiinnostuneita alkuopetuksen musiikin oppikirjan roolista tiedon ja asenteiden (ks. esim. Laakso ym., 2011) välittämisessä, ihmisen ja luonnon välisen asemoimisen suhteen.¹ Alkuopetus on tavoitteellista, perusopetussuunnitelman mukaista kasvatustoimintaa. Opetuksessa käytetään erilaisia oppiainerajaisia materiaaleja 7-8 -vuotiaille lapsille. Musiikin oppikirja on niistä yksi: sisältö välittää muun muassa laulujen sanojen ja kuvien avulla moninaista näkemystä ympäröivästä maailmastamme (ks. esim. Laamanen, 2021; Lehtonen, 2004; Orr, 1992), siis luonnon arvostusta, jota pohdimme myös sivistyskasvatuksellisenä kysymyksenä (ks. esim. Betül, 2017; Salonen & Bardy, 2015; Sivenius ym., 2018; Sivenius & Hilpelä, 2013).

Tutkimuksemme teoreettisten lähtökohtien taustalla on ympäristöfilosofinen ja ympäristökasvatuksellinen kehys luontosuhteen tarkastelussa. Tässä kehyksessä tiedostetaan tutkittavan ilmiön yhteiskunnallinen ja yksilötasoinen luonne (Oksanen, 2012; Väyrynen, 2006). Siten tarkastelemme käsitystä luontosuhteesta, yhteiskunnallisia asenteita ja arvostuksia luontoa kohtaan ihmiskeskeisestä näkökulmasta, sekä punnitsemme sen kestävyyttä kasvatuksen kannalta sivistysajattelun valossa. Konkreettisemmin yksilön kannalta taas pohdimme alkuopetuksen oppilaan tasolla luontosuhteen kehittymistä Palmerin (1998) puumallia tarkastelemalla.

Kysymme, miten luontosuhde ilmenee kahden alkuopetuksessa käytettävän musiikin oppikirjan lauluissa? Lähtökohtaisesti kuvaamme *luontosuhdetta* (Yleinen Suomalainen Ontologia [YSO], 2012) ajattelutavaksi, miten luontoon suhtaudutaan yleisemmin sekä käsitystä siitä, mihin asemaan ihminen ja luonto asetetaan toisiinsa nähden. Esiymmärryksenä on havainto siitä, että alkuopetuksen musiikin oppikirjoissa – kuten muissakin oppimateriaaleissa – saatetaan ottaa laulun sanoilla kantaa myös ihmisen ja luonnon väliseen suhteeseen. Karkeasti sanoen kasvatusta on tavoitteellista toimintaa, jonka pyrkimyksenä on muuttaa oppilaan ominaisuuksia haluttujen päämäärien

¹ Artikkelin taustalla on *PEDAGOGICAL TACT* (PeTa) -tutkimushanke (Ari Sivenius, UEF).

mukaisesti, joten alkuopetuksessa käytettävän oppimateriaalin voi nähdä myös toimivan kasvatuksen välineenä halusipa tai ei.

Luontosuhteesta

Luontosuhde on kiinnostava ja monimerkityksellinen termi. Sitä voidaan kuvata metsäsuhteeksi tai yksilön ja yhteisön ja luonnon väliseksi suhteeksi. Luontosuhdetta voi sekä lähestyä että käsitteellistää ympäristöherkkyyden, arvojen, tietojen ja toiminnan sekä kehontoimintojen ja aistitoiminnan kautta (Kestävän kehityksen kasvatuksen ontologia [KEKO], 2015; YSO, 2012). Kautta aikojen luontosuhdetta on tarkasteltu eri näkökulmista niin filosofisista, eettisistä, moraalisisista tai uskonnollisista, kuin sosiologisista, yhteiskunnallisista tai psykologisista kysymyksenasetteluista. Erilaiset näkemykset ovatkin muovanneet suhtautumistamme luontoon – milloin luonnontieteet ja/tai ihmistieteet, milloin erinäiset uskomukset ja painotukset aikalaistensa vaikutuksesta.

Luontosuhdetta on tarkasteltu ja kuvattu myös ympäristösuhteena. Tällöin luontosuhde pitää sisällään kaikenlaisen ihmisen ja ympäristön välisen suhteen aina rakennetusta ympäristöstä ihmistä ympäröivään miljööseen, eläinten tai kasvien elin- ja kasvupaikkoihin tai tietojen käsittelyssä käytettävien laitteiden ja ohjelmien kokonaisuuteen (ks. esim. Cantell ym., 2020, s. 32). Tässä artikkelissa lähestymme luontosuhdetta ihmisen luonnolle antamina merkityksinä. Siten ajattelemme, että myös alkuopetuksessa käytettävät musiikin oppikirjat välittävät kirjoitettujen laulujen sanoillaan omanlaisia luonnolle annettuja arvostuksia.

Luontosuhde voidaankin käsittää yksilön ja luonnon väliseksi suhteeksi, jossa luonto voidaan erottaa ihmisestä erilliseksi kokonaisuudeksi (ks. esim. Oksanen, 2012; Oksanen & Rauhala-Hayes, 1997; Väyrynen, 2006). Luontosuhteen kehittymisen vaiheissa on havaittu erilaisia luontoa kohtaan esitettyjä asenteita ja arvostuksia. Ihmiskeskeisen, *antroposentrismisen* luontosuhteen muodostumiseen ovat vaikuttaneet luonnontieteiden klassiset teorit, kuten painovoimalaki ja evoluutioteoria (ks. esim. Oksanen, 2012; Oksanen & Rauhala-Hayes, 1997; Väyrynen, 2006, s. 168–170). Myös kristinusko kavensi entisestään luontoa kohtaan koettua asennetta. Luontoa esineellistettiin ja hyödynnettiin ihmisen tarpeisiin. Ihminen nähtiin luonnosta irrallisena ja rationaalisenä olentona, jolla oli valta luontoon. Toinen näkökulma korostaa luontoa ihannoivia aatteita, joiden mukaan luonnon hyötykäyttö olisi turmiollista ja pilaisi ihmisen ja luonnon välisen holistisen suhteen. *Dialektinen* luontosuhde eroaa ihmiskeskeisestä luontosuhteesta siten, että hyödynnemme luonnosta, mutta meillä on myös henkinen puolemmme luonnon kanssa.

Koskinen & Sivenius.

Dialoginen luontosuhde taas antaa luonnon puhua ja ihminen kuuntelee, mitä luonnolla on sanottavana (ks. esim. Oksanen, 2012; Oksanen & Rauhala-Hayes 1997; Väyrynen, 2006, s. 290, 359). Yksi näkökulma luontosuhteesta on, *ekologisholistinen* (ks. esim. Naess, 1981; Oksanen, 2012) luontosuhde, joka tarkoittaa, että ihminen on yksi osa luontoa ja myös riippuvainen siitä. Toisin sanoen elämme alati vuorovaikutussuhteessa luonnon kanssa. Luontoa on pidetty yhteiskuntamme ja koko olemassaolomme perustana. Ilman luontoa kulttuurimme, teollisuutemme, taloutemme, uskontomme, taiteemme ei olisi kehittynyt (ks. esim. Oksanen, 2012; Oksanen & Rauhala-Hayes, 1997; Väyrynen, 2006, s. 290, 354).

Luontosuhteelle on ominaista se, että luontokin muuttaa muotoaan ja siten ihmisellä ei ole varsinaisesti mahdollisuutta ymmärtää koko luontoa (ks. esim. Naess, 1981; Väyrynen, 2006, s. 362). Luontosuhde perustuu ympäristöfilosofisesti järjelliseen ajattelumalliin, jossa ihmisen kokemukset ja aistillisuus ovat jääneet osittain rationaalisuuden varjoon (Kuhmonen, 1998). Aristoteleesta lähtien olemme olleet kiinni luontosuhteessa luontokäsityksen kautta, koska emme ole voineet täysin ymmärtää tai edes havaita luonnon todellista olemusta. Onkin sanottu, että luontosuhteen merkitys voidaan nähdä vasta sitten, kun luonto on ehtymässä (ks. tarkemmin Kuhmonen, 1998; Väyrynen, 2006, s. 350).

Luontosuhde oppikirjassa

Musiikin oppikirjan laulujen sanat välittävät luontoa kohtaan koettuja ja elettyjä asenteita yhteiskunnastamme. Musiikin tunnilla opettaja voi välittää myös haitallisia arvostuksia ja asenteita luontoa kohtaan laulujen tekstien välityksellä. Musiikin oppikirjoja käytetään säännöllisesti koulussa musiikintunneilla. Vaikkakin oppitunnit ovat ainerajaisia ja musiikin oppikirjoissa on ensisijaisesti musiikin opettamiseksi tuotettua tietoa ja tehtäviä musiikin teoriasta, dynamiikasta, väreistä, soinnuista ja niin edelleen, voivat musiikin oppikirjojen sanat toimia myös ympäristökasvatuksellisinä elementteinä opetuksen aikana. Luontosuhdetta lähestytään perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus, [OPH], 2014, s. 10, 15–16) mukaan kestävän elämäntavan arvopohjan mukaisesti.

Tämän artikkelin yhtenä lähtökohtana on ajatus sivistyskasvatuksesta, joka pyrkii huomioimaan pedagogiikan kysymyksiä ekososiaalisen sivistysajattelun näkökulmasta (Sivenius ym., 2018; Sivenius & Hilpelä, 2013). Tarkastelun taustalla on kriittinen kasvatuskäsitys kohtuuden hyveen ja kestävämmän elämäntavan tulkinnasta. Ekologisella sivistyksellä tarkoitamme ihmiskeskeisen ajattelun laajentamista

Koskinen & Sivenius.

ekologiseksi, laajemmaksi ymmärryshorisontiksi, jossa yksilö voi oppia ja siten ymmärtää asettumistaan (suhtautumistaan) samaan mittakaavaan muun luonnon kanssa; ei luonnon yläpuolelle, vaan rinnalle. Ekologisen sivistyskasvatuksen näkökulmasta katse on suunnattava enemmänkin rationaaliseen ajatteluun, esimerkiksi hyvyiden ja kohtuuden kysymyksiin, joka tasapainottaa samalla yhteiseloamme luonnon kanssa esimerkiksi markkinahenkeä painottavassa yhteiskunnallisessa kulttuurissa (ks. Gare, 2017; Sivenius ym., 2018).

Samansuuntaista ajattelua on esitetty myös ympäristökasvatuksen näkökulmasta. *Ympäristökasvatus* on oppimisen ja kasvatuksen kattokäsite, joka liittyy myös oleellisesti kestäväen kehityksen kasvatukseen. Ympäristökasvatuksella viitataan erityisesti luontokasvatukseen ja ympäristöongelmiin liittyvään kestäväen elämäntapaa edistävään kasvatukseen (YSO, 2012). Tässä viitekehyksessä *kestävällä kehityksellä* tarkoitamme yksilöiden ja yhteisöjen toiminnan muutosta, joka pyrkii takaamaan terveelliset, turvalliset ja oikeudenmukaiset elämisen mahdollisuudet nykyisille ja tuleville sukupolville sekä turvaamaan ympäristön kantokyvyn ja luonnon ja kulttuurien monimuotoisuuden. Kestävä kehitys edellyttää ihmisen toiminnan sovittamista luonnon asettamiin ekologisiin reunaehtoihin (KEKO, 2015). Ympäristökasvatuksen keskeisimpiä tavoitteita (ks. esim. Cantell ym., 2020, s. 115–128) on ollut muun muassa lisätä yksilön ja ryhmän tietoisuutta sekä tietoa ympäristöstä ja sen tilasta kokemuksiin ja elämyksiin. Sekä tarjota mahdollisuuksia yksilöille ja ryhmille muodostaa omaa arvomaailmaa ympäristöä kohtaan ja lisätä osallisuuden sekä vaikuttamisen keinoja toimia ympäristön puolesta paikallisesti ja globaalisti.

Musiikin oppikirjan ohella alkuopetuksessa oppilaan luontosuhteen arvostuksen rakentumista voi tarkastella myös *Palmerin puumallia* (Palmer, 1998, s. 272) pohtimalla. Tässä mallissa ajatellaan, että lapsen luontosuhde rakentuu yhteisöstä ja ympäristöistä saaduista kokemuksista ja informaatiosta sekä eri ärsykkeiden aikaansaamasta huolestuneisuudesta. Palmerin puumalli (Palmer, 1998, s. 272) perustuu olettamukseen, että lapset oppivat ympäristöstä ja ympäristössä havaintojensa ja aistitoimintojensa kautta tietoa, käsitteitä, taitoja ja asenteita; näiden kokemusten avulla oppilailla voi herätä erilaisia tunnetiloja oppimisen aikana luonnossa ja luonnosta. Palmerin puumallissa (Palmer, 1998, s. 272) pyritään huomioimaan myös oppilaan yksilöllistä oppimishistoriaa. On myös ymmärrettävä, että nämä tunnetilat voivat ruokkia oppilaiden asenteita eri tavalla, mitä tavoitteellisilla – arvostusta sisällä pitävällä – kasvatuspyrinnöillä on ollut tarkoitus hakea (ks. myös Sivenius ym., 2018). Viime aikoina on myös havahduttu siihen, että esimerkiksi ympäristöahdistuneisuus on lisääntynyt (ks. Cantell ym., 2020, s. 189–195). Realistinen kuva ympäristömme nykytilasta (mm. luonnonvarojen ehtyminen) on herättänyt erilaisia tunnereaktioita. Tunteiden

Koskinen & Sivenius.

käsittelyyn (Pihkala, 2017) on tärkeää tarjota arkipäivän kohtaamisissa avointa keskustelua. Myös musiikin oppikirjan laulut (oppimateriaalina) osallistuvat omalla suhtautumisellaan luontosuhteen kehittymiseen kasvatuksessa ja opetuksessa.

Aineisto ja analyysi

Tutkimusaineisto koostuu kahdesta saman kustantajan 2000-luvulla julkaisemasta alkuopetukseen suunnatusta musiikin oppikirjasta: ne sisältävät ensimmäiselle ja toiselle luokalle tarkoitettuja lauluja, runoja, musiikin teoriaa ja tehtäviä sekä kuvitusta yhteensä 380 sivua. Anonymisoitu aineisto saatiin kustantajalta tutkimuskäyttöön. Käytämme jatkossa näistä kirjoista nostettujen sitaattien kohdalla lyhenteitä APO1 ja APO2. Tässä artikkelissa tarkastelemme vain laulujen sanoja.

Kysymme, miten luontosuhde ilmenee kahden alkuopetuksessa käytettävän musiikin oppikirjan laulujen sanoissa? Lähestymme aineistoa hermeneuttisella otteella (Gadamer, 1979; Sivenius, 2012, s. 61–64). Hermeneutiikka-termi on peräisin kreikan kielen sanasta *hermeneuin* (ks. tarkemmin esim. Bleicher, 1980, s. 10–12; Ricoeur, 1980, s. 236–237), joka tarkoittaa karkeasti sanoen tekstin tulkintaa. Tiedonmuodostuksemme koskien kirjoitettuja lauluja on tulkinnanvaraista: *hermeneuttinen ote on hienovaraista tiedonmuodostusta, jatkuvaa liikettä ymmärtämisen kehällä, jossa eri lähestymistavat lauluihin, analyysi ja kirjoittaminen kietoutuvat toisiinsa* (Sivenius, 2012, s. 69; ks. Sivenius & Friman, 2020). Toisin sanoen tutkimuksessamme metodi syntyy tekstin ja tulkinnan välisestä suhteesta. Näin ollen laulujen tekstin ilmenevä luonne on väline ymmärtämiselle. Katsomme, että laulujen tekstit välittyvät kokonaisuuksina ja ymmärtämisen välineinä silloin syvällisemmin, kun ne kuullaan lauluina soitettuina ja irrottamatta tekstiä melodiasta tai rytmistä. Tässä artikkelissa olemme asettaneet musiikin oppikirjojen lauluille merkityksen, joka kuvastaa luontosuhdetta. Tiedostamme, että laulut ilmentävät teksteillään ikkunan (horisontin) suomalaiseen luontosuhteeseen, koska suurin osa lauluista on kirjoitettu alkuperältään suomeksi.

Esiymmärryksemme pohjalta alkuopetuksen musiikin oppikirjat sisältävät runsaasti luontoaiheisia lauluja. Ymmärtämispyrkimyksen takia lauluja lähestyttiin teemallisen luokittelun (ks. Bengtsson, 2016; Erlingsson & Brysiewicz, 2017) kautta neljällä eri vaiheella. Syvempi ymmärtäminen ja tulkinnat eivät muodostu kuitenkaan itsestään edellä mainituista aiheista luokitteluissa, vaan ovat kiinni väistämättä esiymmärryksessämme tulkintojemme virrassa. Esiymmärrys muotoutuu siis dialogissa – hermeneuttisessa kehässä – laulujen kanssa. Eri näkökulmien kietoutuessa (horisonttien sulautuminen) toisiinsa avautuu taas uusi perspektiivi tarkastelulle. Tässä

Koskinen & Sivenius.

viitekehyksessä soveltaminen merkitsee myös tutkijan henkilökohtaisen tradition tiedostamista ja tulkittavan asian soveltamista omassa tutkimustoiminnassaan (Gallagher, 1992; Kinsella, 2006; Siljander, 1988; Sivenius, 2012).

Ymmärtämisen lähtökohdaksi soitimme ensiksi pianolla entuudestaan tuntemattomat laulut, jotka myös laulettiin empiirisen kokemuksen vahvistamiseksi. Tämän jälkeen luimme laulujen tekstejä oppikirjojen sisällön mukaisissa teemoissa; kesälaulut, syyslaulut, talvilaulut, kevätlaulut, ensimmäisen luokan laulut, toisen luokan laulut. Toisessa oppikirjassa oli myös teemoitettuja lauluja vuodenaikalaulujen rinnalla, jotka kertoivat erilaisista elämän alueista, kuten eläimistä, tunteista ja juhlista. Nämä laulut luimme myös analyysin tässä vaiheessa läpi.

Seuraavaksi kokosimme kirjojen lauluista käsitekarttoja (Novak & Govin, 1996; Åberg, 2001). Koska pyrkimyksenämme oli ymmärryksen syventäminen, tutkija kokosi ensin käsitekarttoja luontoon liittyvien merkitysten pohjalta, toinen tutkija muodosti edelleen käsitekarttoja kysymysten perusteella: Mitä laulu kertoo luonnosta? Miksi laulussa puhutaan luonnosta? Miten luonnon ja ihmisen välinen suhde on laulussa kuvattu? Millaista luonnon kanssa toimiminen on? Tämän jälkeen kävimme yhteisiä keskusteluja luonnon ja ihmisen välisestä suhteesta, palaten aina tutkimuskysymykseen. Tavoitteenamme oli keskustelujen yhteydessä jäsentää lauluista välittyvää aistimusta ja hahmottaa luontoon liittyviä seikkoja. Tässä vaiheessa erottelimme tutkimuksen ulkopuolelle sellaiset kulttuuriset laulut, jotka olivat ei-suomenkielisiä, eri musiikin tyyllilajeja edustavia sanattomia sävelmiä ja uskontoon tai juhlapyyhiin liittyviä lauluja, jotka keskittyivät kuvaamaan enemmän ihmisen ja satuolentojen tai Jumala-hahmojen välisiä suhteita.

Edellä esitetyn käsitekarttatyöskentelyn ja keskustelujen jatkeeksi tutkija valitsi aineistosta ihmisen ja luonnon välisestä suhteesta kertovat laulut. Toinen tutkija esitti edelleen keskustelujen yhteydessä kysymyksiä ja tulkintoja asetetun tutkimustehtävän taustalta. Siten vuoropuhelun ja tulkintojen, traditiota tiedostavan ja lauluja soveltavan tutkimustoiminnan kautta analysoitava aineisto alkoi rajautua. Sisällytimme luonnonvoimista kertovat Lapin ja saamelaiden joikut mukaan tutkimukseen. Näiden havaintojen ja keskustelujen – tutkija- ja aineistotriangulaation – jälkeen jäsensimme kaikki valikoituneet laulut niistä välittyvän luontomerkityksen pohjalta hyöty- ja nautintoarvostuksen sekä “tieto”- ja reiviiriarvostuksen perusteella ryhmiin. Lopuksi empiirisen havainnon – ymmärtämisen ja tulkinnan – taustalta “koodasimme” laulut niiden luoman tunneilmaston kautta neljään perustustunteeseen iloa, surua, vihaa ja pelkoa herättäviin lauluihin.

Koskinen & Sivenius.

Neljä luontoarvostusta

Tuloksissa on löydettävissä neljä erilaista luontoarvostusta; *hyöty- ja nautinto*, *”tieto”* sekä *reviiri*. Asemoituminen luontoa kohtaan vaihteli luontoarvostuksen perusteella ihmiskeskeisen, dialektisen, dialogisen ja ekologisholistisen välillä. Suurin osa vuodenajoista kertovista lauluista sijoittui luontoarvostuksen perusteella *hyöty- ja nautintoryhmään* (ihmiskeskeinen luontoarvostus). *”Tieto”- ja reviiriryhmiin* sijoittamamme laulut ilmensivät kuvausta ympäröivän luonnon voimista ja reviereistä (dialoginen ja ekologisholistinen luontoarvostus). Luontoarvostus vaihteli myös laulujen tekstien sisällä. Laulujen sanoista välittyvä tunneilmasto oli laajaa kaikissa ryhmissä, mutta eniten tunneilmaston vaihtelevuutta ilmeni hyöty- ja nautintoryhmissä. Niissä lauluissa oli esillä koko tunteiden kirjo: iloa, pelkoa, vihaa ja surua.

Hyöty ja nautinto

Vuodenajoista kertovat laulut kuvasivat ihmisen luonnosta saatavaa hyötyä ja nautintoa, iloa ja virkistystä sekä ruokaa, suojaa ja työtä sekä kuvausta vuodenajoista. Etenkin syksy ja kesä nähtiin hyötyä tuovina vuodenaikoina laulujen teksteissä. Myös talvelle esitettiin lauluissa toiveita lumesta ja pakkasesta. Kevään haluttiin laulujen sanoissa tuovan helpotusta koulutyöstä ja tarjoavan lämmintä säätä, kukkia ja auringonvaloa, kuten artikkelimme otsikossa kysytään. Laulusitaatti kuvastaa (Väyrynen, 2006) ihmiskeskeistä, antroposentristä näkemystä luonnosta hyötymisen kautta kuvaten samalla luonnon kauneutta.

”Sanos mitä Pohjolaan kevät tuopi tullessaan! Kukkia, kukkia, paljon kukkia. Mitäs ompi suvella hyvää sulle tarjota? Marjoja, marjoja, punamarjoja. Syys kun sitten saapuvi, mitäs tuo hän lahjaksi? Uutista, uutista, pellon uutista. Talvi, vanhus valkea, mitä hän on antava? Lunta vain, lunta vain, valkolunta vain.”

(APO2, s. 20)

Sanat paljastavat ihmiskeskeisen, luonnosta saatavan nautinnon pilaantumista tai häiriintymistä. Laulussa kuvataan suoranaista hyönteisiä kohtaan kohdistuvaa ärsyyntymistä, sietämistä, inhoa, vähättelyä jopa vihaa ja väkivaltaa. Tämänkaltaisen laulu voi aiheuttaa myös lapsissa huolestuneisuutta (Palmer, 1998) ihmisen tai hyönteisen näkökulmasta. Saadessaan vaikutuksia hyönteisten hännämisestä, kyttäämisestä, lapsille voi herätä pelkoa hyönteisiä kohtaan tai toisaalta herkimät lapset saattavat tuntea myös syvää huolta hyttysen puolesta (ks. Kahrیمان-Ozturk ym., 2012). Toisaalta suomalaisessa kulttuurissamme on erityisesti hyttysten ja muiden hyönteisten koettu häiritsevän luontonautintoamme kesäisin (ks. esim. Pellikka ym., 2010).

Koskinen & Sivenius.

"Ärdepärde kärpänen, härnäsi, härnäsi, härnäsi mua! Äksyilen, äristen, pörräten, päristen se härnäsi, härnäsi, härnäsi mua! Hitsin, vitsin hyttynen, kyttäsi, kyttäsi, kyttäsi mua! Ilkeesti inisten, ylpeesti ynisten se kyttäsi, kyttäsi, kyttäsi mua! Hämppis kämppikseni mun kehräsi, kehräsi, kehräsi vaan. Verkkoja paikat täys, mistään ei mitään näy, se kehräsi, kehräsi, kehräsi vaan!"

(APO1, s. 27)

Sanat kertovat hiihtolomasta, jota on odotettu ja valmisteltu. Ajatuksena on ollut nauttia lumesta ja hiihtämisen riemusta. Laulusta välittyy pettymys, kun hiihtämään ei päästäkään lumenpuutteen takia. Asia ratkaistaan laulussa kuitenkin humoristisesti ja lopulta hurraten.

"Hiihtoloma on, mutta maa ihan musta, turhaan joulupukki ne sukset toi. Isä sanoi:" Nyt ei sitten yhtään ruikutusta, sukset pannaan jalkaan, ja laulu soi: Hei, hurraati hei, nyt hurratkaa, on telkkarin ympärihiihto."

(APO2, s. 132)

Opettajalle syntyy mahdollisuus lähestyä paikoin jopa ahdistavalta tuntuvaan aiheeseen huumorin keinoin. Ilmastonmuutoksen aikakaudella lumen puutteesta kertova laulu kirvoittaa esiin monenlaisia tunteita – harmia, odotusta, pettymystä, sisuuntumistakin. Laulussa toteutuu myös tunteiden käsittely ja sen jalostaminen toiminnaksi, sillä tekstissä keksitään uusi luova keino hiihtää olohuoneessa television ympäri ilman lunta. Laulussa kohdataan luonnon lainalaisuudet, niiden vaikutus ihmiseen ja ihmisessä heränneet tunteet, jotka jalostuvat tunteiden käsittelyn myötä uuden tyyppiseksi toiminnaksi lumenpuutteen kanssa selviytymisessä.

"Tieto"

Laulusitaateissa kuvaillaan luonnonkohteita ja laulujen sanoissa nimetään esimerkiksi tähtikuvioita, kuvataan maatumisprosessia sekä eri puolajaja.

"Syksyllä lehdet puusta varisee, maahan lannoitteeksi karisee. Mutta mikä on se puu, josta lehti laskeutuu? Koivu, koivu, koivu, koivu."

(APO2, s. 26)

Ihmisen pienuus maailmankaikkeudessa ymmärretään ja todennetaan tähtitaivaan alla seuraavassa laulussa. Tekstissä on esillä viittauksia muinaisiin kansoihin, jotka ovat myös olleet osa tätä maailmaa. Näin tähtikuvioista kertovan "tiedon" myötä eteemme piirtey laajempi, maailmankaikkeudesta kertova luonnon kuvaus, joka ulottuu yksittäisen ihmisen ulottumattomiin, kurottuen kohti ihmiskunnan historiaa.

Koskinen & Sivenius.

"Orionin tähtisumu seulasia kysyn. Ajomiehen sieltä löydän katsomassa pysyn. Planeettoja etsiessä löydän Jupiterin. Muinaisilta ihmisiltä tähden nimet perin. Tähtiä on enemmän kuin koskaan ymmärrän. Linnunradan suuruutta saamme tutkia."

(APO2, s. 128–129)

Ihmisen tasa-arvoisuus muiden luonnon lajien kanssa näyttäytyy seuraavassa laulussa, jossa tuodaan esille "tietoa" veden kiertokulusta. Luontoa kohtaan esitetään erilaisia arvostuksia, (dialoginen ja dialektinen luontonäkemys) jotka käyvät vuoropuhelua keskenään. Lopulta ekologisholistinen näkemys vie vallan tekstissä ja ihmiskeskeinen luontonäkemys taipuu veden puutteen edessä.

"Jos ei olisikaan vettä yhtään pisaraa, ei voisi peseytyä tai teetä kiehauttaa. Silloin uimaltaat pölyyn hukkuisi. Ja hiekassako kalat muka nukkuisi? Ja entä kaikki metsät, eläimet ja muut? Ne kuivuisivat pystyyn. Jäisi pelkät luut. Kun ensi kerran sataa ja ulkoleikit jää, niin ajattele että: Ompa hyvä sadesää!"

(APO1, s. 57)

Sanoissa lähestytään kuvitteellista veden puutetta aluksi ihmiskeskeisesti. Samalla huomioidaan luonnon kiertokulkuun liittyvät asiat, jotka vaikuttavat myös ihmiseen. Sanojen henkilö tunnustaa hyötyvänsä luonnosta (dialektinen luontosuhdenäkemys). Vaikka sadesää näyttää keskeyttävän ihmisen nautinnon ulkoleikeissä, tunnustetaan vesisateen hyödyllisyys myös ihmiselle, metsille, eläimille ja muulle luonnolle. Lopuksi kuunnellaan, mitä luonnolla on meille sanottavaa – henkilö pohtii luontoa dialogisesta lähtökohdasta.

Laulun sanoista välittyvät tunteiden ja tosiasioiden välinen keskustelu, jossa painivat ihmiskeskeinen ja ekologisholistinen luontosuhdenäkemys. Me kaikki olemme vedestä riippuvaisia ja veden puutteen äärellä samanarvoisia. Laulu kuvaa luontosuhteen monitahoisuutta, jossa tasapainottelemme luonnosta saamamme hyöty- ja nautinto näkökulman, luonnon ilmiöistä kertovan tiedon sekä toisaalta laulun teksteissä heränneiden tunnereaktioiden – ilo, suru, pelko ja viha – välillä. Dialektisen luontosuhteen näkökulmasta käytämme luontoa hyväksemme, mutta emme täysin kuuntele sen sanomaa kuin pakon edessä, veden ehtyessä. Luonnon merkitys ihmiselle korostuu tässä laulussa silloin, kun luonnonvarat ovat käymässä vähiin.

Laulujen merkityksenä voidaankin pitää havahtumista ajatukseen, että luonnonvarat ovat ehtymässä ja ympäristömme muutoksen myötä meidänkin elämämme väistämättä tulee muuttumaan. Siten luontosuhtemme painopiste näyttäisi olevan luonnon uutuus arvossa, jolloin tunnustamme ehtyvän luonnon merkityksen elämällemme.

Koskinen & Sivenius.

Reviiri

Oppikirjojen lauluissa kuvataan moninaisesti luontoa ja sen erilaisia paikkoja kuten metsää, järveä, jokea, peltoa, suota, rakennettua ympäristöä, avaruutta sekä mennyttä ja tulevaa aikaa. Seuraavassa laulussa kerrotaan maapallosta, lasten yhteenkuuluvuudesta auringon ja kuun alla nyt ja tulevaisuudessa.

"Lapset maailman, Amerikan, Euroopan, alla auringon saman tallustaa. Lapset maailman, Australian, Aasian, alla kuutamon saman nukahtaa. Lapset maailman, kuumimmankin Afrikan, meidän planeetan omaksensa saa."

(APO1, s. 161)

Auringon, kuun ja kuumankin Afrikan alueen lapset saavat tulevaisuudessa päättää planeettamme asioista, elää ja olla täällä yhdessä toistensa ja luonnon kanssa. Kyseessä on ekologisholistinen luontosuhdekuvaus (Väyrynen, 2006).

Seuraava Lapin saamelaiden joiku, joka on oppikirjan mukaan peräisin Pohjois-Suomesta, napapiirin pohjoispuolelta kertoo luonnonvoimista.

"Jänöpupu loikki, tuntureiden poikki. Heijoo lolelee loillango, heijoo lolelee loila. Hurja pakkasen poika on ilkeä kuin noita. Heijoo lolelee loillango, heijoo lolelee loila. Pakkanen metsässä paukkaa, jänö siellä laukkaa. Heijoo lolelee loillango, heijoo lolelee loila. Ei oo sillä kylmä, lämmin turkki yllä. Heijoo lolee loillango, heijoo lolelee loila."

(APO1, s. 159)

Joiuilla on saamelaisperinteen (Hirvonen, 1995) mukaan otettu yhteyttä luontoon, tiettyyn merkitykselliseen paikkaan, tapahtumaan, eläimeen tai ihmiseen. Joikua on mahdotonta ymmärtää tai tulkita täysin irrallisena tekstinä joiun melodiasta. Melodian kanssa joiun tekstin ja sävelkulun voisi ajatella kumpuilevan kuin tunturimaisema, ihmisen tai jänön eteneminen tunturissa, elämässä yleensä. Saamelaisperinteessä on vahvasti eri saamen kielten avulla tuotu esille monia luonnon tapahtumia, perinnetietoa ja ilmiöitä (Helander-Renvall & Markkula, 2011).

"Tunturijärvellä joutsen joikuu, nunnun nunnuko nunnun nunnun, kirkas ja kuulas on taivaan kansi, nunnun nunnoko nunnun nunnun. Hiljaa soutavat poutapilvet, nunnun nunnuko nunnun nunnun, nunnun nunnoko nunnun nuu."

(APO1, s. 158)

Alkuopetuksen oppilaille voi tämän joiun tekstin ja melodian yhdistelmällä syntyä uusi näkemys kohdata toisenlaista luontosuhdetta, asennetta luontoon. Joiuista kumpuaa luonnossa, tunturijärvellä koettu vapaus, ilo ja nautinto, mutta myös edellisessä joikussa esille tulevat luonnossa, tunturissa kohdatut vaaranpaikat ja uhat. Näissä joiuissa on

Koskinen & Sivenius.

havaittavissa myös ekologisholistista näkemystä luonnon kanssa elämisestä. Ensimmäisestä joiusta välittyy myös huolestuneisuutta (Palmer, 1998) pakkasen, luonnonvoiman ja lämpimän turkin välisestä jännitteestä. Jälkimmäisestä joikusta lapset voivat saada kokemusta luonnosta saatavasta ilosta ja kauneudesta.

Laulusitaatit kuvastavat suomalaista luontosuhdenäkemyttä, johon kuuluvat olennaisena osana eri vuodenaikojen mukaisesti muun muassa: hyttyset, lumi ja hiihto sekä veden kiertokulku ja Lapin tunturiluonto. Havaintojemme perusteella osa laulujen teksteistä viiptyilee hyöty- ja nautinto näkökulmissa. Osa lauluista hiljenee kuuntelemaan luontoa lauluista saadun tiedon ja lauluissa esiintyvän laajemman reviirin, luonnonvoimien perusteella. Monenlaisten tunteiden kautta laulujen teksteissä kuvataan, mitä luonnolla on meille sanottavana. Osassa laulujen sanoissa työntyy esiin ymmärrys luontosuhteen ekologisholistisesta painotuksesta. Näin ollen voi todeta, että tieto (ja tietoisuus) luonnon välttämättömydestä elämällemme ja toisaalta luonnonvarojen ehtymisen tunnistaminen lisäävät luontosuhteessa ekologista, kokonaisvaltaista ajattelua. Kokonaisvaltainen ajattelu toimii tutkijoiden (Palmer, 1998; Pihkala, 2017; Sivenius ym., 2018) peräänkuuluttaman kestäväen elämäntavan edellytyksenä ja luonnon puolesta toimimisena.

Pohdinta

”Kasvatuksen päämääränä on ihminen, joka huolehtii itsestä, toisista ja luonnosta. Jotta huolenpito olisi mahdollista, ekologinen sivistysajattelu edellyttää taloudellisten hyötymispyrkimysten tunnistamista ja niiden vaikutusten ymmärtämistä (Sivenius ym., 2018, s. 122)”.

Tutkimuskysymyksenämme oli selvittää, miten luontosuhde ilmenee kahden alkuopetuksessa käytettävän musiikin oppikirjojen laulujen sanoissa? Laulujen sanoissa on nähtävissä luonnosta saatavaa hyöty- ja nautintonäkemyttä sekä ”tiedosta” ja reviiristä välittyvää sisältöä. Suurin osa oppikirjojen lauluista pitäytyy ihmiskeskeisessä asemoinnissa luonnon suhteen. Toisaalta osa lauluista kuuntelee luontoa ja asettuu sen kanssa rinnatusten (dialektinen ja dialoginen asetelma). Lauluissa on myös ekologisholistista näkemystä luonnosta (Kuhmonen, 1998; Väyrynen, 2006). Lauluista välittyy erilaista tunneilmastoa ja -tilaa luontoa kohtaan (ilo, suru, pelko, viha). Kirjoissa on myös huolestuneisuutta herättäviä (Palmer, 1998; Pihkala, 2017) lauluja, jotka Palmerin puumallin (1998) mukaisesti lisäisivät lasten toimintaa luonnon puolesta. Tällaisia lauluja ovat etenkin väkivaltaan tai luonnossa koettuun uhkaan viittaavat laulut, mutta myös ihmisen ja koko planeettamme olemassaoloa hankaloittavista luonnonilmiöistä kertovat laulujen sanat lumen ja veden puutteesta.

Koskinen & Sivenius.

Sivistyskasvatuksen tavoitteena on luontoa ajattelevan ja kunnioittavan asenteen ja hyveen vaaliminen (ks. Salonen & Bardy, 2015; Sivenius ym., 2018; Sivenius & Hilpelä, 2013). Tämä kokonaisvaltainen asetelma ihmisen ja luonnon välisestä ekologisholistisesta luontosuhteesta voisi tukea lasten ekologista sivistysajattelua ja kestävän elämäntavan mukaista luontosuhteen kehittymistä. Samalla se tukisi myös luonnon puolesta toimimista myöhempää elämää varten opetussuunnitelman perusteiden (OPH, 2014) mukaisesti (ks. myös Horton & Horton, 2019; Ives ym., 2018).

Ajattelemme, että alkuopetuksen opettajat voivat käyttää tietoisesti tai tiedostamattaan musiikin oppikirjan lauluja joko oppilaiden luontosuhdetta vahvistavina tai vaimentamina tekijöinä. Ehdotamme, että alan koulutuksessa olisi tärkeää paneutua vieläkin enemmän lasten luontosuhteen edistämiseen. Koulutuksessa voisi kehittää vaihtoehtoisia keinoja vahvistaa sekä oppilaan että opettajan luontosuhteenäkemyksiä keskustelemalla (ks. Pihkala, 2017) muun muassa musiikin herättämistä tunteista. Luontosuhteen moninaistumisen vuoksi olisi tärkeää myös tuoda lapsille näkyväksi erilaisia vaihtoehtoja suhtautumisesta luontoon.

Näemme, että esimerkiksi alan koulutuskäytänteitä miettiessä oppikirjojen kohderyhmään voisi kiinnittää vieläkin enemmän huomiota. Opettajan tehtäväksi jää viime kädessä keskustella lauluista ja niiden sisällöstä sekä sanojen kautta välittyvistä tunteista ja merkityksistä oppilaiden kanssa. Tässä viitekehyksessä opettaja voisi esimerkiksi avata lapsille laulujen tekstien välisiä ja sisäisiä ristiriitaisuuksia leikin ja huumorin, sadun ja tarinan elementein, kuten alkuopetuksessa on tapana. Olemme puhuneet aiemmin laulujen aikaansaamasta tunneilmastosta ja -tilasta. Emotionaaliset ja kokemukselliset lauluhetket voivatkin herätellä lapsissa uusia ja motivoivia luontoa kohtaan koettuja tunteita sekä ilmentää arvostuksia, tietoa ja asenteita. Luontosuhdetta koskevan kerroksellisuuden pohjalta toteamme, että musiikin oppikirja tarjoaa myös laajan työkalun opettajalle erilaisten näkemysten ja niistä heränneiden ajatusten ja tunteiden käsittelyyn. Opettajalle tarjoutuu myös mahdollisuus eri oppiaineiden väliseen laaja-alaiseen oppimiseen sekä opetussuunnitelman mukaisen kestävän elämäntavan arvojen välittämiseen.

Tutkimuksemme perustuu hermeneuttiselle otteelle, jossa metodi syntyy tekstin ja tulkinnan välisestä suhteesta. Luotettavuudesta ja eettisyydestä on tarpeen myös nostaa muutama tarkasteltava huomio (Kinsella, 2006; Sivenius, 2012). Ensinnäkin tutkijoina olemme itse eläneet ja kasvaneet länsimaisessa, suomalaisessa yhteiskunnassa ja altistuneet ennen tutkimuksen tekoa ja sen aikana esimerkiksi alueellemme tyypillisille ajattelutavoille muun muassa luontoa kohtaan. Toiseksi lähestymistapamme on

Koskinen & Sivenius.

sidoksissa tulkintaamme – kuten muutkin lähestymistavat ja tutkimusasetelmat – osana valikoimaamme teoreettista ajattelua siitä, mitä laulujen sanat ilmentävät.

Aineiston analyysivaiheessa keskustelimme ja kokeilimme eri luokittelumenetelmiä (Bengtsson, 2016; Erlingsson & Brysiewicz, 2017). Hahmotimme ja aistimme soittaen ja laulaen. Teimme tulkintaan pohjaavia käsitekarttoja, joiden avulla poimimme lauluista luontomerkityksiä ja artikuloimme niistä heränneitä tunnetiloja (ks. Novak & Govin, 1996; Åberg, 2001). Kysymys on samalla muun muassa tulkinnan taidoista ja kriittisestä suhtautumisesta tiedontuottamisprosessiin tutkimuksen kaikissa vaiheissa: *”Kuvauksesta esiin saatu mieli merkitsee jotain vain osana tiettyä kokonaisuutta, ja merkitys alkaa hahmottua tulkinnan myötä kehämäisesti”* (Sivenius, 2012, s. 61; ks. myös Sivenius & Friman, 2017).

Olemme tietoisia tässä tutkimuksessa siitä, että jokainen tulkinnan vaihe ohjasi ”seuraavaan” tulkinnan vaiheeseen lauluja lukiessamme. Tämä ei siis tarkoita suoravaiheista etenemistä ymmärtämisen kehällä kuten edellä esitimme. Palasimme aineiston analyysivaiheissa aina tutkimustehtävään, joka tarkentui rajatumpaan kysymykseen. Tutkimusprosessin keskiössä on ollut ymmärtämisspyrkimys luontosuhteesta kahden musiikin oppikirjan laulujen sanoja tulkitsemalla. Lähtökohtana oli jäsentää valikoituneiden teoreettisten näkökulmien nojaamina (Gadamer, 1979; Sivenius, 2012) luontosuhteen ilmenemistä. Siten teoreettisen ajattelun turvin vahventaa tulkintaamme myös luontosuhteen filosofisesta ja eettisestä tarkastelu- ja tulokulmasta (Kuhmonen, 1998; Väyrynen, 2006). Löydöksemme ja keskustelumme ovat nojanneet näihin viitekehyksiin ja olleet osaksi niiden mukaisia. Voimme siitä syystä – juuri tässä viitekehyyksessä – pitää tulkintojamme luotettavina, jonka jokainen lukija luonnollisesti itse päättää käsillä olevaa artikkelia lukiessa.

Jäimme pohtimaan, että tarvitaanko 2000-luvun oppikirjoissa näin runsaasti ihmiskeskeistä kuvausta luontosuhteesta? Näemme, että ekologinen sivistysajattelu ja kestävään elämäntapaan kannustava näkemys pohjautuu siihen arvoon, että voimme luopua itsekeskeisestä toiminnastamme yhteisen edun hyväksi. Jatkon kannalta olisi tärkeää myös tutkia musiikin oppikirjoja muun muassa visuaalisen sisällön näkökulmasta. Ilahduttavaa on huomata, että 2000-luvulla tarjotaan oppikirjojen lastenlauluissa mahdollisuuksia uudenlaiseen näkemykseen luonnon kanssa ja luonnon ehdoilla. Useat laulut sisälsivät myös ”tietoa”. Havaintojemme pohjalta juuri ”tietoa” sisältävät laulut avaavat meille perspektiivin ekologisholistiseen ajatteluun, kun lauluja lähestyy ekologisen sivistysajattelun ja kestäväen kehityksen näkökulmasta. Tätä tutkimusta tehdessämme julkaistiin useita lapsille suunnattuja käsienpesuun ja covid19-pandemiaan liittyviä opetuksellisia lauluja. Mielenkiintoista onkin havaita

Koskinen & Sivenius.

tulevaisuudessa, muuttaako tällainen koko maailmaa ravisuttanut pandemia jollain tavoin tulevien (musiikin) oppikirjojen sisältöjä?

Lähteet

- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *Nursing plus Open*, 2, 8–14. <https://doi.org/10.1016/j.npls.2016.01.001>
- Betül, K. D. (2017). Investigation of nursery rhymes according to the classification of semantic fields and values. *European Journal of Education studies*, 3(1), 233–247. <https://doi.org/10.5281/zenodo.228410>
- Bleicher, J. (1980). *Contemporary Hermeneutics. Hermeneutics as Method, Philosophy, and Critique*. Routledge & Kegan Paul.
- Cantell, H., Aarnio-Linnanvuori, E., & Tani, S. (2020). *Ympäristökasvatus kestävän tulevaisuuden käsikirja*. PS-kustannus.
- Erlingsson, C., & Brysiewicz, P. (2017). A hands-on guide to doing content analysis. *African Journal of Emergency Medicine*, 7, 93–99. <https://doi.org/10.1016/j.afjem.2017.08.001>
- Gadamer, H.-G. (1979). *Truth and method* (2nd ed.). Sheer and Ward.
- Gallagher, S. (1992). *Hermeneutics and education*. State University of New York Press.
- Gare, A. (2017). From 'sustainable development' to 'ecological civilization' - Winnig the war for survival. *Cosmos and History: The Journal of Natural and Social Philosophy*, 13(3), 130–153. <https://cosmosandhistory.org/index.php/journal/article/viewFile/656/1188>
- Helander-Renvall, E., & Markkula, I. (2011). *Luonnon monimuotoisuus ja saamelaiset. Biologista monimuotoisuutta koskevan artikla 8(j):n toimeenpanoa tukeva selvitys Suomen saamelaisalueella* (Suomen Ympäristö 12:2011). Ympäristöministeriö.
- Hirvonen, V. (1995). *Sydämeni palava: Johdatus saamelaiseen joiku- ja kertomusperinteeseen, taiteeseen ja kirjallisuuteen*. Oulun yliopiston taideaineiden ja antropologian julkaisuja. Oulun yliopisto.
- Horton, P. & Horton, B.P. (2019). Re-defining sustainability: Living in harmony with life on earth. *One Earth*, 20(1), 86–94. <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2019.08.019>
- Ives, C.D., Abson D.J., von Wehrden, H., Dorninger, C., Klanićki, K., & Fischer, J. (2018). Reconnecting with nature for sustainability. *Sustainability Science*, 13, 1389–1397. <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0542-9>.
- Kahrman-Ozturk, D., Olgan, R., & Tuncer, G. (2012). A qualitative study on Turkish preschool children's environmental attitudes through ecocentrism and anthropocentrism. *International Journal of Science Education*, 34(4), 639–650. <https://doi.org/10.1080/09500693.2011.596228>.
- Kestävän kehityksen kasvatuksen ontologia (KEKO). (2015). Kansallisarkisto, MAPPA-materiaalipankkihanke/ Suomen luonto- ja ympäristökoulujen liitto ry, Pääkaupunkiseudun Kierrätyskeskus Oy, Sanastokeskus TSK, Semanttisen laskennan

Koskinen & Sivenius.

Journal of Early Childhood Education Research 10(2) 2021, 222–238. <http://jecer.org>

- tutkimusryhmä (SeCo), & Suomen kulttuuriperintökasvatuksen seura ry.
 Kansallisarkisto. <http://www.yso.fi/onto/keko>
- Kinsella, E. (2006). Hermeneutics and critical hermeneutics: Exploring possibilities within the art of interpretation. *Forum Qualitative sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, 7(3), Art. 19. <https://doi.org/10.17169/fqs-7.3.145>
- Kuhmonen, P. (1998). Dialogisuus ja kehollisuus näkökulmina ympäristöfilosofiaan. Teoksessa: P. Kuhmonen & E. Sillman (Toim.), *Jaettu jana, ääretön raja: Pellervo Oksalan juhla-kirja* (s. 128–153). Jyväskylän yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja 65/1998.
- Laakso, M., Lahtinen, T., & Heikkilä-Halttunen, P. (Toim.). (2011). *Tapion tarhoista turkistarhoille: luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Laamanen, S. (2021). *Suomirockin matkailutarinoiden rakentuminen 1985–1999*. Dissertations in Education, Humanities and Theology. No 162. University of Eastern Finland.
- Lehtonen, K. (2004). *Maan korvessa kulkevi... Johdatus postmoderniin musiikkipedagogiikkaan* (Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja B: 73). Turun yliopisto.
- Naess, A. (1981). *Ekofilosofi, samhälle och livsstil: utkast till en ekosofi*. LTs Förlag.
- Novak, J. D., & Govin, D. B. (1996). *Opi oppimaan*. PS-kustannus.
- Oksanen, M., & Rauhala-Hayes, M. (Toim.). (1997). *Ympäristöfilosofia: Kirjoituksia ympäristönsuojelun eettisistä periaatteista*. Gaudeamus.
- Oksanen, M. (2012). *Ympäristöetiikan perusteet: Luonne, historia ja käsitteet*. Gaudeamus.
- Orr, D. W. (1992). Ecological literacy: Education and transition to a postmodern world. *BioScience*, 42(9), 708–709. <https://doi.org/10.2307/1312179>
- Opetushallitus (OPH) (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. Määräykset ja ohjeet 2014: 96.
- Palmer, J. A. (1998). *Environmental education of the 21st century: Theory, practise, progress and promise*. Routledge.
- Pellikka, J., Heliövaara, K., Huldén, L., & Huldén, L. (2010). Hirvikärpäskohtaamiset ja niiden vaikutukset luonnossa liikkujien käyttäytymiseen. *Metsätieteen aikakauskirja*, 3, 221–237. Metsäntutkimuslaitos. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1511517>
- Pihkala, P. (2017). Miksi ilmastonmuutoksesta on niin vaikeaa puhua? Monitieteellisiä näkökulmia. *Tieteessä Tapautuu*, 35(1), 24–29. <https://journal.fi/tt/article/view/60786>
- Ricoeur, P. (1980). Existence and hermeneutics. Teoksessa J. Bleicher (Toim.), *Contemporary hermeneutics. Hermeneutics as method, philosophy, and critique* (s. 236–256). Routledge.
- Salonen, A., & Bardy, M. (2015). Ekososiaalinen sivistys herättää luottamusta tulevaisuuteen. *Aikuiskasvatus*, 35(1), 4–15. <https://doi.org/10.33336/aik.94118>
- Siljander, P. (1988). *Hermeneuttisen pedagogiikan pääsuuntauksia* (Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 55). Oulun yliopisto.
- Sivenius, A. (2012). *Aikuiskulttuurin eetos opettajien merkityksenantojen valossa*. Dissertations in Education, Humanities, and Theology No 23. University of Eastern Finland.

Koskinen & Sivenius.

- Sivenius, A., & Hilpelä, J. (2013). Haastaako postmodernin hurma "sivistysopettajan" idean? *Kasvatus*, 44(4), 438–441.
- Sivenius, A., & Friman, I. (2017). Taidelähtöinen projekti tutkimuksellisenä lähestymistapana – nuorten elämä kuvin ja sanoin. *Nuorisotutkimus*, 35(1–2), 26–38.
- Sivenius, A., & Friman, I. (2020). Can I? Dare I? *International Journal of Education & the Arts*, 21(8). <http://doi.org/10.26209/ijea21n8>.
- Sivenius, A., Värri, V.-M., & Pulkki, J. (2018). Ekologisemman sivistysajattelun haasteita aikamme taloudellistuneessa arvoympäristössä. Teoksessa H. Silvennoinen, M. Kalalahti & J. Varjo (Toim.), *Koulutuksen lupaukset ja koulutususkko. Kasvatussosiologian vuosikirja vol. 2.* (s. 101–125). Kasvatusalan tutkimuksia – Research in Educational Sciences 79. Suomen Kasvaustieteellinen seura.
- Väyrynen, K. (Toim.). (2006). *Ympäristöfilosofian historia - Maaäitimyytistä Marxiin.* Eurooppalaisen filosofian seura ry. https://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/Vayrynen_YmpFil-web.pdf
- Yleinen suomalainen ontologia (YSO) (2012). Kestävän kehityksen kasvatuksen ontologia. Kansallisarkisto, Sanastokeskus TSK, & Semanttisen laskennan tutkimusryhmä (SeCo). Kansallisarkisto. <http://www.yso.fi/onto/>
- Åberg, M. (2001). Käsitekartat tutkimusmenetelmänä. Teoksessa J. Aaltonen & A. Valli (Toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I* (s. 59–68). PS-kustannus.